

Գ. Հ Ա Յ Կ Ա Չ Ե Ա Ն Թ Ա Ն Գ Ա Ր Ա Ն .

ԼԵՈՆ Զ, ՎԵՐՋԻՆ ԹԱԳԱՌՈՐ ՀԱՅՈՑ.

Հայաստանին Գաղղիոյ հետ ունեցած կապակցութեան հին յիշատակներուն մէջ մեզի համար ամենէն քաղցր ու տրտմական յիշատակն է՝ մեր վերջի թագաւորին Լեոնի Փարիզ քաշուիլն ու հոս վախճանիլը :

Գաղղիա եկող Հայկազունք մեծ հետաքրքրու-

LÉON VI, DERNIER ROI D'ARMÉNIE.

De tous les souvenirs des anciennes relations de l'Arménie avec la France, le plus doux et le plus mélancolique pour nous est la retraite et le décès de Léon VI, notre dernier roi, à Paris.

Les Arméniens qui visitent la France contem-

Լեոն Զ, վերջին թագաւոր Հայոց :

րեամբ եւ սրտառուջ փափաքանօք կրղիտեն այս դժբաղդ թագաւորին կիսարձանը Վերսայլի Թանգարանին յիշատակներուն մէջ, եւ անոր պարզ րայց գեղեցիկ շիրիմը Սեն-Տրնի եկեղեցւոյն դամբարանին մէջ : Պանդուխտ Հայր տեսնելով թէ ասոնք միայն մնացեր են այն անձնէ՝ որուն դժբաղդ զուրիւնները ազգային բշուատուրեան մը կը հա-

plent avec un vif intérêt, parmi les monuments du Musée de Versailles, le buste de cet infortuné prince, ainsi que son simple, mais beau tombeau dans les caveaux de Saint-Denis. En retrouvant là tout ce qui reste d'un homme dont les malheurs atteignent les proportions d'un désastre national, puisque tout un peuple a été frappé

ւասարին, վասն զի անոր հետ մեկտեղ ամբողջ ազգ մը հարուածեալ է, տեսնելով որ Գաղղիան վեհանձնական գրասիրութեամբ պահել ուզեր է այնպիսի մեծ անձի մը յիշատակը որ պանդխտութեան մեջ անշուք կերպով վախճաներ էր, այ ոչ իր անձին տառապանքը կը մըլտմտայ եւ ոչ պանդխտութիւնը, Աստուծոյ կամքն ըլլայ կրտսէ, կը վերանայ մտքով, կաղօթէ, եւ ինքն իրեն կը հարցնէ քէ արդեօք ինչպէս եղեր է որ Հայաստանի բազաւորական ճառագայթին վերջին եշողը եկեր հոս՝ կեդրոնէն այսչափ հեռու տեղ՝ մարեր է... Կարծես քէ ազգասիրութեան կայծ մը կը ցատէ այն մարմարիներէն, եւ պանդխտին սիրտը կը տաքցնէ: Սրտին մեջ սէր մը կ'իմանայ այն Քաղաւորին վրայ որ աւելի թշուառութեան մեջ մեծ երեւցեր է քան քէ գահոյիցը վրայ, եւ պատուաւոր ընդունելութիւն գտեր է ի Փարիզ. հոն քանի մը տարի ապրելէն ետեւ, հոգին աւանդեր է Աստուծոյ, ազնիւ սիրտը բողբեր է իր տառապեալ ազգին, եւ բազաւորկ գլուխը հանգչեցուցեր է Գաղղիոյ հիւրասէր հողոյն վրայ որ ան ատենն այ՛ ինչպէս հիմա՛ զիտէ եղեր անոյշ անոյշ երգեր հնարել՝ պանդխտութեան ցաւերը քնացրնելու համար.

Սիրտոնեջ աշխարհի
Սա որդեակ ցաւագին.
Տացուք տուն հայրենի
Տառապեալ նրժգնին: (ՊԵՐՍԵՒԷ.)

Վայելուց է որ Մասեաց Աղանուոյս Փարիզէն Հայաստան տանելու առաջին պարգևն ըլլայ անոր վերջին բարեյիշատակ բազաւորին անունն ու կենդանագիրը: Մենք այ այս պարգևը յօժարակամ սիրով կը նձայնէք իբրև երախտագիտութեան նշան առ վեհանձնութիւն մեծի ազգին Գաղղիացոց, եւ անոր Հայաստանի որդուցը վրայ ունեցած սիրոյն գրասական:

Ազգային պատմութեան մեջ քիչ բան կը գտնենք գրուած այս մեր Լեւոնին վարուցը վրայ, այն քիչն այ միայն առաջին տառապանացը ցաւալի պատմութիւնն է: Բայց օտարազգի պատմիչներուն գրուածոցը մեջ հետաքրքրական տեղեկութիւններ շատ կան վրան: Այս տեղեկութիւնները ամսագրոյս յաջորդ թերթերուն մեջ հաւաքելու միտք ունինք՝ իբրև ընթերցողաց հաճոյ նմտութիւն եւ ազգային պատմութեան կատարելագործութիւն: Իսկ այս անգամ Պ. Տիւմուէ Աարոն անունով Գաղղիացոյն այս մեր Լեւոնին վրայ շարադրած մեկզարդարուն պատմութիւնը կը հրատարակենք: Տարակոյս չկայ

en lui; en voyant cette généreuse aumône du souvenir, faite par la France à tant de grandeur qui a fini obscurément dans l'exil, l'Arménien exilé ne peut plus penser à son propre malheur ni à son propre exil. Il se résigne, rêve et prie, tout en se demandant comment le dernier rayon de l'aurole royale de l'Arménie a pu venir s'éteindre là, si loin de son foyer... Une étincelle de patriotisme, jaillissant, pour ainsi dire, de ces marbres, échauffe le cœur du pèlerin. Il se sent pénétré d'amour, de vénération pour ce roi, plus grand encore par l'adversité què par le trône, qui, accueilli avec honneur à Paris, où il vécut quelques années, remit son âme à Dieu, légua son noble cœur à sa pauvre nation et reposa, pour le dernier sommeil, sa tête découronnée sur le sol hospitalier de la France, qui savait, alors comme aujourd'hui, trouver de doux chants pour endormir et bercer les douleurs de l'exil.

D'une terre chérie
C'est un fils désolé;
Rendons une patrie
Au pauvre exilé. (BÉRANGER.)

Il nous semble que le premier présent porté par la *Colombe du Massis* de Paris à l'Arménie devait être le nom et le portrait de son roi de bonne mémoire. Nous offrons ce présent avec d'autant plus de plaisir que c'est un hommage rendu à la générosité d'une grande nation et un gage de sa bienveillance pour les enfants de l'Arménie.

L'histoire de l'Arménie ne nous a conservé que très-peu de notions sur la vie de Léon VI, et ce peu n'est qu'un récit succinct des malheurs qu'il a dû souffrir avant de passer en Europe. Les écrits des historiographes étrangers renferment un grand nombre de renseignements curieux sur ce prince; et nous nous proposons de les réunir dans un des numéros suivants de notre journal, comme une lecture agréable et utile, aussi bien que comme un complément de l'histoire nationale. En attendant, nous publions ici une étude historique de M. E. du Molay Bacon sur la vie de

քէ այս պատմութիւնը խիստ շատ շինծու պարագաներով հիւսուած եւ գրեթէ բատերական վեպ մի է. մենք հոս աւելորդ կը համարինք նաեւ ըսածներուն զլխաւոր հիմունքը քննութեան տակ ձգել, եւ գրեթէ բոլորն ալ իբրեւ զուարճալի բանահիւսութիւն մը մէջ կըրբերենք: Միայն քէ առաջ նեղինակին ըրած պատմական վերջարանը մենք յառաջարան ընենք, եւ մէջի զլխաւոր սխալները ուղղենք:

« Լեւոն կրօնաւորը պատմական անձ մի է: Վերայլ՝ արձաններու բանգարանին մէջ բազապակ կիսարձան մը կայ, տակը « այսպէս գրած . ԼԵՆՈՆ 2, ԹԱԳԱՒՈՐ ՀԱՅՈՑ:

« Լեւոն տեսնելով որ ձեռքը իրեք չորս քաղաք միայն մնաց, « եւ կարելի չէ պաշտպանութիւն ընել իր սահմաններուն որ ուս- « նակոխ եղեր էին Քարաբնդերն, Թուրքերն ու Մոզդլներն, « Կիպրոս անցաւ, իւր իրաւունքները բողոց Պետրոս Լուսինեա- « նին՝ որ իր ազգատոհմին անդրանիկ ցեղին զլուխն էր, եւ եկաւ « Գաղղիա՝ Կելեստինեանց կրօնը մտաւ, եւ ինն մտաւ 1405ին:

« Այն բազաւորական պերճութիւնն որ ինքը կամուտարպեա « րօղըր էր՝ բազման ատենը նորէն երեւցաւ: Կարօլոս Ե (Գաղ- « ղիոյ բազաւորը) անձամբ զլուխ կեցաւ յուղարկաւորութեան « նստողիսին, եւ Կելեստինեանց եկեղեցւոյն դասին մէջ փառաւոր « շիրիմ մը կանգնեց, որուն վրայ Լեւոն ձեւացուցած էր՝ բազա- « տրական ծիրանին վրան առած, զլուխը բազ, ձեռքը ոսկի զա- « ւազան, ոտուրներն ալ Հայաստանի նշան առիւծին կըրբնած . « ետքը անոր հոգւոյն համար օրը երկու պատարագ սահմանեց:

« Այս բաներս անփոփոխ մնացին մինչեւ Յեղափոխութեան « ատենը. եւ բազապակ կրօնաւորին ընակած խցին դրանք վրայ « ղիւ սեպնական կնքանշանները կըտեսնուէին: Թողարարները « եկեղեցւոյն մէջ այն հոյակապ շիրիմն որ տեսան, կարծեցին քէ « մէջը գանձ կայ, զարկին կոտորեցին, նայեցան որ սակաւիկ « մը մոխիր միայն կայ ցփսի մը մէջ:

« Արձանը՝ կտոր կտոր ջարդուած՝ քանի մը տարի այն մենա- « տանին գաւիթը մէկանկիւն մը ձգուած մնաց, մինչեւ որ Լընուար « ասպետը, որ Գաղղիացւոց նին ճարտարագիտութեան մնացորդ- « ները կըճաւաքէր Փոքր Օգոստինեանց վանքին սրահներուն « մէջ, այն արձանին կտորներն ալ ժողովեց: Եւ այսպէս երկար « ատեն Գաղղիական ննուրեանց բանգարանին մէջ կենալէն « ետեւ. այն փառազօրիկ բազաւորին արձանը մէկալ ննուրեանց « նետ Գաղղիոյ բազաւորաց փառազօրիկ պալատը մտաւ: »

Լեւոնի կրօնաւորիլը մեր ազգին յայտնի չէ. իսկ վախճանիլը ոչ քէ 1405ին, այլ 1595ին պատահած է, ինչպէս որ բազաւորելն ալ եղած է 1565ին, եւ Գաղղիա գալը 1585ին կամ 1586ին: — Գաղղիոյ բազաւորն ալ այն ժամանակը Կարօլոս Ե չէր՝ որ 24օն կըսուի, այլ Կարօլոս 2, Սիրելի ըսուածը՝ որ բազաւորեց 1580ին:

Մեր վիպասանին բանահիւսութիւնը կըտես-
նենք յաջորդ ամսատետրին մէջ:

Léon VI'. Il va sans dire que cette étude n'est qu'une espèce de roman, dont nous croyons inutile de discuter même les données principales; nous ne la citons presque tout entière que comme une fiction ingénieuse. Cependant nous reproduirons d'abord l'épilogue de l'auteur, et nous ferons quelques remarques sur les fautes historiques les plus graves qu'il a pu commettre.

« Frère Léon est un personnage historique. A Versailles, « dans la galerie des statues, on lit au-dessous d'un buste « couronné : LEON VI, roi d'Arménie.

« Réduit à trois ou quatre villes, et voyant l'impossibilité « de défendre ses frontières envahies par les Tartares, les « Turcs et les Mogols, Léon passa en Chypre, transmit tous « ses droits à Pierre de Lusignan, chef de la branche aînée « de sa famille, et vint en France prendre le froc aux Céles- « tins. Nous l'y avons retrouvé. Il y mourut en 1405.

« Les pompes royales, auxquelles il avait renoncé, repa- « rurent autour de son cercueil. Charles V lui-même con- « duisit ses funérailles; il lui fit élever, dans le chœur de « l'église des Célestins, un mausolée représentant Léon vêtu « du manteau royal, couronne en tête, sceptre en main et « les pieds appuyés sur le lion héraldique d'Arménie, puis « il fonda à son intention deux messes quotidiennes.

« Rien de tout cela n'était changé lors de la Révolution. « Les écussons étaient encore visibles au-dessus de la cellule « qu'avait habitée le royal Célestin. Les révolutionnaires, « voyant dans l'église ce tombeau magnifique, pensèrent « qu'il renfermait des trésors; ils le violèrent: ce fut pour « n'y trouver qu'un peu de cendre au fond d'un cilice.

« La statue, brisée en plusieurs morceaux, resta quelques « années dans un coin de la cour de l'ancien monastère. En- « fin elle fut aperçue par le chevalier Lenoir, qui donnait « asile, dans les salles des Petits-Augustins, aux débris de « notre vieille architecture. C'est ainsi qu'après avoir fait « longtemps partie du *Musée des monuments français*, ce buste « d'un roi déchu est entré, avec la collection tout entière, « dans le palais déchu de nos rois. »

Il n'est pas constaté par l'histoire que Léon VI soit entré dans l'ordre des Célestins. Quant à sa mort, c'est en 1393 et non en 1405 qu'elle a eu lieu, de même que son avènement date de l'an 1365, et son arrivée en France de 1385 ou 1386. — Le roi de France, à la mort de Léon VI, ne pouvait pas être Charles V, dit *le Sage*, c'était Charles VI, *le Bien-Aimé*, qui monta sur le trône en 1380.

Au prochain numéro, nous donnerons le récit de notre auteur.